

KUR'ÂN'DA MEZHEB-İ KELÂMÎ ÜSLUBU

Sabğatullah TAYFUR

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dr.,
e-posta: s.tayfur56@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-0920-4451

Geliş Tarihi/Received:

25.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

18.12.2019

e-Yayım/e-Printed:

31.12.2019

ÖZ

Mezheb-i kelâmî üslubu, meramı tutarlı ve güzel bir şekilde ifade etme noktasında kişiye yardımcı olan söz sanatlarından birisidir. Bir kelimeyle bile çok zengin bir anlamı ifade etme fırsatı veren bu üslup, edebî ilimlerin bünyesinde ele alınsa da birçok ilimle ilişkilendirilmiştir. Onda kelimelerin kullandığı yöntemler ağır bastığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Zira bu yöntemle ileri sürülen iddia, tıpkı kelimelerin metodu gibi akla dayalı delillerle sunulmakta, karşıt görüşler de çürütülmektedir. Bunun için kullanılacak ifadeler özenle seçilmekte bazen de belli bir mantık silsilesi içerisinde zikredilmektedir. Bütün bunlar edebî bir üslup çerçevesinde muhabata iletilmektedir. Bu metod, Arap Dili Edebiyatı'nda daha çok şiirlerde kendini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ise genellikle tevhîd esaslarını açıklama, yaratılış ve ahiret hayatının gerçekliğini ispatlama konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ilk önce dilsel açıdan mezheb-i kelâmî üslubunun analizi ve terim olarak tanımı yapılacaktır. Ardından hangi ilme ait olduğu, niçin böyle adlandırıldığı, kaç çeşidinin bulunduğu ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçip geçmediği konusundaki tartışmalara değinilecektir. Daha sonra şiir, nesir, ayet ve hadislerdeki uygulamalarına yer verilecektir. Böylece konunun daha da anlaşılır hale gelmesi sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Mezheb-i Kelâmî, Belagat, Kelam, Mantık

MEZHEB-İ KALÂMÎ STYLE IN THE QUR'AN

ABSTRACT

his intention in a consistent and beautiful way. This style, which gives an opportunity to express a very rich meaning even with a word, has been associated with many sciences, although it has been covered within literary sciences. It was named as such because the methods used by the theologians dominated in it, because the claim put forward by this method, just like the method of theologians, is presented with evidence based on reason, and the opposing views are refuted. The expressions to be used for this are carefully selected and sometimes mentioned within a certain sequence of logic. All these are conveyed to the addressee within the framework of a literary style. This method manifests itself mostly in poems in Arabic Language Literature. In the Qur'an and the hadiths, we often come across this in explaining the principles of tawhid and proving the reality of creation and the hereafter. In this study, first of all, the analysis of the mezheb-i kalâmî style in will be performed from a linguistic point of view, and it will be defined as a term. Then the debate about which science it belongs to, why it is named in this way, how many varieties it has, and whether it is mentioned in the Qur'an or not will be discussed. Then, its applications in poetry, proses, verses and hadiths will be included. Thus, the subject will be made more understandable.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Mezheb-i Kalâmî, Eloquence, Kalam, Logic

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, insanları ikna etme noktasında büyük bir güce sahiptir. Bu gücü sahip olduğu eşsiz belagattan almaktadır. Birçok âlime göre onu mu'ciz bir kitap kılan da bu özelliktir. Belagat ilminin birçok yöntemi Kur'ân'da kullanılmıştır. Bunlardan birisi *mezheb-i kelâmî* üslubudur. Mezheb, lugat açısından gidilen yol,¹ kelimeler ise anlamlı sesler manasına gelmektedir.² Bunlar kullanıldıkları ilim dalına göre farklı

¹ Muhammed el-Mürtezâ ez-Zebîdî, "zhh", *Tâcu'l-'arûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 2/450.

anlamlar ifade etmektedir. Örneğin fıkıh ve kelam gibi ilimlerde mezheb denildiğinde, kendine özgü bir anlayışa sahip olan ve belli görüşler etrafında toplanan akım ve ekoller akla gelmektedir.³ Kelâm lafzı ise, nahiv ilmi açısından en az iki öğeden oluşan ve müstakil bir anlam ifade eden sözler anlamını taşımaktadır.⁴ İtikatta ise “inanç esaslarını akılla ispatlama yöntemi” manasında kullanılmaktadır.⁵ Bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle karşımıza farklı bir anlam çıkmaktadır. Bilindiği gibi dinî kaynakları yorumlama noktasında tıpkı fikhî mezhepler gibi itikâdî mezhepler de bulunmaktadır. İşte bu kavramın, ilkin bu itikâdî mezhepleri akla getirirse de aslında bundan farklı bir anlam taşıdığını görmekteyiz. Zira bu terkîbdeki “mezheb” kelimesi yöntem,⁶ “kelâmî” lafzı ise “kelam ilmine mensup olan” anlamında kullanılmaktadır. Kelam ilmi ise İslâmî esasları aklî delillerle açıklayan bir ilimdir. Dolayısıyla bu kavram belagat ilminin bir terimi olarak, “kelam ilmine özgü aklî metotlar kullanarak konuşma”yı ifade etmektedir.⁷ Bu özelliğinden dolayı bazı âlimler mezheb-i kelâmî için akla dayalı delil sunma anlamındaki *el-ihticâcû'n-nazarî* tabirini kullanmaktadır.⁸ Hicri onuncu yüzyıl belagat âlimlerinden Abdurrahman b. sağîr el-Ahdaî'ye (öl. 983/1575) ait şu şiir bu anlamı desteklemektedir:

وَقَدْ أَتَوْا فِي الْمَذْهَبِ الْكَلَامِيِّ / بِحُجَجٍ كَمَهْنَعِ الْكَلَامِ

“Şüphesiz mezheb-i kelâmîde getirmişler /kelam ehlinin yöntemi gibi deliller.”⁹

Mezheb-i kelâmî, belagatçılar başta olmak üzere birçok âlim tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Ayrıca bu üslubun hangi ilim dalı bünyesinde yer aldığı, niçin bu şekilde adlandırıldığı, kaç çeşidinin bulunduğu, Kur'ân'da geçip geçmediği vb. konularda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bütün bunlar aşağıda açıklanmıştır.

1. TARİF

Hatîb el-Kazvîni (öl. 273/886) ve İbn Ebû İsbâ' (öl. 654/1256) başta olmak üzere birçok âlim mezheb-i kelâmîyi şöyle tarif etmişler: “Kelamcıların takip ettiği yonteme benzer bir şekilde, ifade edilmek istenen şeyin doğruluğunu ispatlayacak ve buna karşı çıkan kişiyi de susturacak aklî deliller sunmaktır.”¹⁰ Bu delillerin muhatap tarafından kabul edilebilir nitelikte olmaları gerekir. Bu da onların içerdiği öncüllerin, ifade edilmek istenen şeyin doğruluğunu iktiza etmesiyle mümkündür.¹¹ Günümüz belagatçılarında Mekkeli Ahmed b. Ömer el-Hazîmî'ye göre bu deliller tıpkı kıyas gibi mantıksal bir forma sahip olmalıdır. O bu konuda

إِنَّ الْقِيَّاسَ مِنْ قَضَايَا صَوْرًا / مُسْتَنْزَمًا بِأَلْدَاتِ قَوْلًا آخَرًا

“Şüphesiz kıyas bazı öncüllerden oluşmakta / bunlar bizzat başka bir sözü iktiza etmektedir” şiirini naklederek mezheb-i kelâmînin kıyasa benzer bir şekilde aklî deliller vesilesiyle başka sonuçlar doğurduğuna işaret etmektedir.¹² Bazı âlimler mezheb-i kelâmînin bu özelliğine dikkat çekerek onu “hüküm veya iddiayı illet ve delilleriyle beraber zikretmek;¹³ “iddia edilen şeyin doğruluğunu gösterecek lafızlar kullanmak”¹⁴ ve “medlûlu bilinsin diye delili zikretmek” şeklinde tarif etmişlerdir.¹⁵

² Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî, “zhb”, *Lisânü'l-'arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 12/522.

³ İlyas Üzümlü vd., “Mezheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 29/537-542.

⁴ Abbâs Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi* (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1393/1973), 1/15-16.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Kelam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 25/196-203.

⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-Feyûmî, “zhb”, *el-Misbâhu'l-Münîr* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/211.

⁷ Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'arabiyye* (Şam: Dâru'l-Kalem, 1996), 1/801; Ali b. Abdillâh el-Hemevî el-Ezrârî, *Hiżânetü'l-'edeb ve gâyetü'l-'erib*, thk. İsbâ Şuaytû (Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1408/1987), 1/162.

⁸ Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû* (Suriye: Dâru'l-İrşâd, ts.), 5/62; Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhtî*, thk. Âdil Ahmed & Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 6/195; 5/344.

⁹ Abdurrahmân b. sağîr el-Ahdaî, *ed-Dürü'l-meknûn fi şadafî's-selâseti'l-fünûn*, thk. Muhammed b. Abdilaziz Nasîf (Medine: Mezrkezü'l-Besâir, ts.), 42.

¹⁰ Celâluddîn Muhammed b. Sa'diddîn Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, thk. Behîc Gazzâvî (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1419/1998), 342; İbn Ebû İsbâ' el-Mısırî, *Tahrîrû't-tahbîr* (Birleşik Arap Emirlikleri: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 119; Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008), 679.

¹¹ Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye*, thk. İbrâhîm el-Acûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1985), 140; Burhânüddîn Ebî'l-Hasen İbrâhîm el-Bikâî, *Naẓmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, thk. Abdürrezzâk Gâlib Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995), 4/106; Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfû işlâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc, trc. Abdullâh el-Hâlîdî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 2/1504.

¹² Alhazme (Alhazme), “موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحازمي”, (Erişim: 02 Temmuz 2019).

¹³ Muhammed b. Muhammed b. Arefe el-Verğemî, *Tefsîru İbn Arefe*, thk. Celâl el-Üsyütü (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008), 1/443; 2/400; 3/110, 159; 4/256-257.

¹⁴ Ebû'l-Abbâs el-Besîlî et-Tûnusî, *Nüketün ve tenbihâtün fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Fas: Menşuratü Vizâretü'l-Evkaf, 1429/2008), 1/379; 2/252; 3/663.

¹⁵ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1418/1997), 7/162.

İbn 'Âşûr (öl. 1284/1868), mezheb-i kelâmîyi "bir şeyin levâzımı yani gerektirdiği şeyleri nefyederek kendisini nefyetme" olarak tanımlamakta ve bunu, şu örneği vererek açıklamaktadır: Allah, Kur'ân'da putların kendisine tapan insanlara sıkıntı anında cevap vermediklerini ve onlara hiçbir fayda sağlamadıklarını ifade etmek suretiyle onların ilâh olmadığını ispatlamaktadır. Çünkü ilah olmak insanlara fayda sağlamayı iktiza etmektedir. Dolayısıyla putlardan hiçbir faydanın sudûr etmemesi, onların ilah olma iddialarını çürütmektedir.¹⁶ İbn 'Âşûr, mezheb-i kelâmînin kinaye eşliğinde de kullanılan bir sanat olduğunu söylemektedir. Çünkü bazen kişi, bu üslupla kendisini hükmün kendileri için sabit olan gruba ilhak ederek kinayeli bir şekilde/dolaylı olarak söz konusu hükmün kendisi için de geçerli olmasını istemektedir. Örneğin Allah, "قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ" / *De ki: Ben, Rabbim'e isyan edersem gerçekten büyük bir günün azabından korkarım. O gün kim azaptan kurtarılırsa, gerçekten Allah onu esirgemiştir*"¹⁷ ayetinde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) rabbine isyan etme sonucu azaba uğramaktan korktuğunu söylemesini istemektedir. Bu vesileyle onun itaatkâr kulların zümresine ilhak olup onlar için sabit olan rahmete kavuşma hükmünün kendisi için de geçerli olmasını dolaylı olarak istemektedir.¹⁸

Mezheb-i kelâmîye verilen diğer bir tanım da şu şekildedir: "Mülâzeme (gereklilik) içeren bir söz söyledikten sora melzûmun (gerekten) aynısını veya lâzımın (gerektiren) zıddını nefyetmektir. Ya da ifade edilmek istenen şeyin doğruluğunu sonuçlandıran bir karine zikretmektir." Örneğin "لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَ اللَّهِ / *Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehdir*"¹⁹ ayetinde Allah dışında başka ilahların var olması durumunda, yer ve göğün düzeninin bozulacağı ifade edilmektedir. Bu durumda mülâzeme kâidesi gereği birinci öncül (Allah dışında başka ilahların varlığı) lâzım, ikinci öncül ise (yer ve göğün düzeninin bozulması) melzûmdur. Bu düzenin hâlihazırda mükemmeliyetini koruması ve söz konusu ayetten hemen sonra "Allah arşın rabbidir ve ona isnat edilen ithamlardan münezzehdir" denilmesi yer ve göğün bozulmadığını ve her ikisinin mevcudiyetini koruduğunu ispatlamaktadır. Bu aklî deliller sonucunda melzûm nefyedilerek Allah'tan başka ilâhın varlığı reddedilmiştir.²⁰ Mezkûr ayetteki mezheb-i kelâmî sanatını temânü' delili ile de izah etmek mümkündür. Şöyle: Eğer iki ilah olsaydı ya bunların ikisi bütün kemal sıfatlarına sahip olacaktı ya da bu konuda biri diğerinden üstün olacaktı. Her iki durumda da aralarında çekişme, ihtilaf ve diğerinin kararlarını kabul etmeme ihtimali ortaya çıkacak, bunun sonucunda ise yer ve gök düzeni bozulacaktı.²¹ Çağdaş âlimlerden İbrâhîm el-İbyârî, bu delili şu şekilde açıklamaktadır: Eğer iki ilâhın varlığı farz edilirse her ikisinin veya bunlardan birisinin âciz olması gerekecektir. Çünkü bunlardan birisi herhangi bir canlının dirilmesini, diğeri de aynı cismin ölmesini istediği vakit üç ihtimal ortaya çıkacaktır: Ya her ikisinin talebi yerine gelecek ya da hiçbirisinin talebi yerine gelmeyecek ya da sadece birisinin isteği vuku bulacaktır. Birinci ihtimalde de iki olasılık bulunmaktadır: ikisi ya anlaşarak ya da çelişerek kendi isteklerinin yerine gelmesini isteyecektir. Anlaşma durumunda tenâkuz²² meydana gelecektir. Çünkü her iki ilâhın iradesinin gerçekleşmesi için aynı canlının hem ölme hem dirilme fillerinin yarısına maruz kalması icap edecektir. Filler cüzlere ayrılmadığı için böyle bir şey imkân dâhilinde değildir. İhtilaf durumunda ise zıt olan iki fiilin aynı cisim üzerinde gerçekleşmesi gerekecektir. Bu da mümkün değildir. Eğer her iki ilâhın veya sadece birisinin isteğinin gerçekleşmemesi farz edilirse bunların âciz olduğu ortaya çıkacaktır ki ilah olan bir zat için böyle bir şeyden söz edilemez.²³

2. TASNÎF

İlimlerin tasnîfi açısından bakıldığında mezheb-i kelâmînin hangi ilmin bünyesinde yer aldığı hususunda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Konuyla ilgili yaptığımız araştırma sonucunda bunun genellikle belâgat ilminin bed'î ilmi bünyesinde ele alındığı görülmektedir. Örneğin Abdullah b. Mu'tez (öl. 296/908) bunun istiâre,²⁴ tecnîs,²⁵ mutabâka,²⁶ reddü'l-i'câzi ale's-sudûrdan²⁷ sonra bed'î ilminin

¹⁶ Türkçe Kur'an Mealleri (Erişim 29 Kasım 2019), el-Kehf 18/52; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/344.

¹⁷ el-En'âm 6/15-16.

¹⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/162.

¹⁹ el-Enbiyâ 21/22.

²⁰ Sa'düddîn, *et-Teftâzânî*, *Muhtasaru'l-ma'ânî*, (Şam: Dâru'l-Fikr, 1411/1990), 301; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1504.

²¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6/297.

²² Tenâkuz, bir şeyin hem kendisinin hem de zıddının gerçekleştiğini söylemektir. Zeyd insandır ve zeyd insan değildir demek gibi; bk. Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *et-Tevkîf 'alâ mühimâmâtî't-te'ârîf* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1989), 208.

²³ İbrâhîm el-İbyârî, *el-Mevsûati'l-Kur'âniyye* (Mısır: Müessesetü Sicilli'l-Arab, 1405/1984), 1/702; Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحارثي".

²⁴ İstiâre, bir lafzın asıl itibarı ile belli bir anlama tahsis edildiği halde geçici olarak başka bir anlam için kullanılmasıdır; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürçânî, *Esrâru'l-belâge* (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, ts.), 30.

²⁵ Tecnîs, lafızları aynı, manaları farklı iki kelime kullanmaktır; Kazvînî, *İzâh*, thk. Behîc Gazzâvî, 250; Nasrullah b. Muhammed, b. Abdilkerîm el-Mûslî, *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriye, 1416/1995), 1/248.

beşinci bâbı olduğunu söylemektedir. Mezheb-i kelâmî hakkında görüş bildiren bazı âlimlere göre bu yöntem her ne kadar belagat ilmi içerisinde ele alınsa da kelim ilminden alınmıştır. Zira mezheb-i kelâmîde usûluddîn denilen dinî esaslar, kelim ilminde olduğu gibi kesin aklî delillerle ispatlanmaya çalışılmaktadır.²⁸

Günümüz belagatçılarından Mekkeli Âlim Ahmed b. Ömer el-Hazîmî, mezheb-i kelâmînin manevî güzelliklerden olan tefrî'²⁹ ve husnu't-ta'lîle³⁰ benzer bir belagat yöntemi olduğunu söylemektedir. O, ayrıca bunun kesinlik taşıma ve hasmı susturma özelliğine sahip olması açısından kelimcilerin kullandığı üsluba benzetmektedir. Çünkü kelim ehlinin en önemli özelliği öne sürdükleri delillerin güçlü olmasıdır. Hazîmî'ye göre mezheb-i kelâmînin belagat ilmine ait bir üslup olduğu hususunda her hangi bir şüphe bulunmamaktadır. Fakat belagat ilminin hangi dalına ait olduğu tartışmalıdır. Kimi âlim, bu yöntemin meramı ifade edecek bazı lafızları bir araya getirmekten ibaret olduğunu ve kelama herhangi bir güzellik katmadığını düşünerek bedî' ilmi içerisinde değerlendirilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü bedî' ilminde esas olan değişik vasıtalarla sözleri süslemek ve güzelleştirmektir. Bu düşüncede olan insanlar, mezheb-i kelâmîyi belagat ilmine ait olan meânî veya beyân dalı içerisinde değerlendirmişlerdir. Çünkü bu iki ilimde esas olan muktazâ-i hale uygun söz söylemektir. Fakat Hazîmî'ye göre mezheb-i kelâmî, herkesin konuştuğu normal bir üsluptan çıkarak sözü çeşitli ilmî yöntemlerle süsleme ve güzelleştirme özelliğine sahip olduğu için bedî' ilminden sayılmaktadır.³¹

3. TESMİYE

Mezheb-i kelâmînin tanımı ve tasnifinde olduğu gibi tesmiyesi yani bu şekilde isimlendirilmesi hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Mu'tez başta olmak üzere birçok âlimden nakledildiğine göre bu belagat yöntemini ilk defa keşfeden ve ona bu adı koyan Câhız'dır (öl. 255/869).³² Fakat Arap Dili belagatı uzmanlarından Mecîd Abdulhamîd Nâcî ve Ahmed Matlûb, Câhız'ın eserlerini incelediklerini ve bu ilmin onun tarafından bu şekilde isimlendirildiğine dair bir bilgiye rastlamadıklarını iddia etmektedirler. Onlar, Câhız'ın mezheb-i kelâmîyi bu şekilde isimlendirdiğine dair bilgileri içeren kitapların kaybolmuş ve günümüze ulaşamamış olabileceğini ileri sürmektedirler.³³

Bu sanatın bu şekilde adlandırılmasının sebebine gelince, tıpkı kelimcilerin akla dayanan yöntemi gibi mezheb-i kelâmîde de derinlemesine çıkarsama, illet sunma, gizli manaları açığa çıkarma çabasının bulunmasıdır.³⁴ Bazılarına göre bunun mezkûr şekilde adlandırılmasının sebebi kelim ehlinin sem'iyâta yani işitmeye dayalı bilgilerin ötesinde akla dayalı bilgilere göre hareket etmeleridir. Zira bu sanatta da aynı şey söz konusudur. Bu yüzden kelim ehline mensûbiyeti ifade eden böyle bir isim tercih edilmiştir.³⁵ Kimisine göre mezheb-i kelâmînin ashâbu'l-muhâverât olarak bilinen ekolün yönteminden uzak bir yöntem olduğu bilinsin diye bu şekilde bir isimlendirme gerçekleştirilmiştir. Zira bu ekolün en ayırıcı özelliği ifade etmek istedikleri sözleri karşıya iletmekle yetinmek ve bu sözlerin muhatap tarafından inkâr edilmesi durumunda ise her hangi bir delil sunmadan sadece ileri sürdükleri iddiayı birkaç kere te'kid etmekten ibarettir.³⁶ Mezheb-i kelâmî'ye bahs ilmi diyen bilginler de mevcuttur. Zira bu kelime, araştırma anlamına gelmektedir. Bu nedenle delilleri araştırdıkları için kelim ehline de "bahs ehli" denilmektedir.³⁷ Kimi âlim, akla dayanan delillerden teşekkül ettiği ve ifade edilmek istenen hükmü hüccetlendirme yönü ağır bastığı için buna *el-ihcâcû'n-nazarî* demektedir.³⁸ Bu tabiri kullananlar mezheb-i kelâmînin "meramın doğruluğunu ispatlamak için aklî deliller sunma" özelliğine dikkat çekmişlerdir.³⁹

²⁶ Mutabâka, zıt anlama sahip olan iki isim, fiil veya harfin aynı cümlede zikredilmesidir; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâge*, thk. Yûsuf es-Sumaylî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 303.

²⁷ Raddu'l- 'icâzi ale's-sudûr, iki beytin son kelimelerinin benzer olması veya ilk beytin ilk kelimesinin sonraki beytin son kelimesiyle benzerlik göstermesi veya cümlenin ortasındaki bir kelimenin cümlenin sonunda zikredilen kelimeyle benzer olmasıdır; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-şinâateyn el-kitabeti ve's-şî'r* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1407/1986), 386.

²⁸ Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Mu'tez, *Kitâbü'l-bedî'* (Suudi Arabistan: Müessesetü'l-Kütüb, 1434/2012), 15:79; Askerî, *Kitâbü's-şinâateyn*, 10; Kazvîni, *İzâh*, thk. Behîc Gazzâvî, 342; Mısıri, *Tahrîr*, 119; Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679.

²⁹ Tefrî', bir lafzı zikrettikten sonra cümlenin devamında ona değişik isimleri izafe etmek suretiyle farklı anlamlar ortaya çıkarmak ya da "ما" edatı ile nefyedilen bir ismin bazı vasıflarını zikrederek mevsûfun daha çok tanınır hale gelmesini sağlamaktır; Mısıri, *Tahrîr*, 372.

³⁰ Husnu't-ta'lîl, bir şeyi her hangi bir nitelikle vasıflandırdıktan sonra nükteli bir üslupla buna dair bir illet zikretmektir; Kazvîni, *İzâh*, thk. Behîc Gazzâvî, 342.

³¹ Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحارمي".

³² Askerî, *Kitâbü's-şinâateyn*, 410; Mısıri, *Tahrîr*, s. 119; Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6/365-366.

³³ Basrahcity (Basrahcity), "الدرس البلاغي في البصرة", (Erişim: 26 Haziran 2019); Ahlalloghah (Ahlalloghah), "ملتقى أهل اللغة لعلوم اللغة", (Erişim 13 Kasım 2019).

³⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-arabiyye*, 2/446; Askerî, *Kitâbü's-şinâateyn*, 410.

³⁵ Ahlalloghah, "ملتقى أهل اللغة لعلوم اللغة".

³⁶ Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحارمي".

³⁷ Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحارمي".

³⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 5/62; Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhtî*, thk. Âdil Ahmed & Ali Muhammed Muavviz, 5/344; 6/195.

³⁹ Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhtî*, thk. Âdil Ahmed & Ali Muhammed Muavviz, 5/344; 6/195.

4. TAKSİM

İbn Hacer (öl. 852/1449), mezheb-i kelâmîyi mantıkî ve aklî olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Ona göre birincisi, hüküm ile delil arasındaki bağın yakîn derecesinde olması ve aralarındaki gereklilik ilişkisinin kesinlik taşımasıdır. İkincisi, delilin zannîlik taşıması ve verilen hükmün tercih edilmesinin aklen daha iyi olduğuna işaret etmesidir.⁴⁰ İbn Ebi'l-İsba'a (öl. 654/1256) göre mantıkî mezheb-i kelâmî, iki öncül zikrederek sonuca ulaşmaktır.⁴¹ Bazılarına göre mezheb-i kelâmînin en önemli türü mantıkî olandır. Bu görüşte olanlara göre mantıkî mezheb-i kelâmî, "doğru sonuçlar doğuracak şekilde sağlam öncüler sunmak"tır.⁴² Mantıkî mezheb-i kelâmî şartlı kıyas, fikhî kıyas ve hamlî kıyas şeklinde tezâhür etmektedir.⁴³ Ayrıca bu kıyas, bazen kat'î bazen istisnâî bazen de iktirânî olabilir.⁴⁴ Şartlı kıyaslı ve fikhî kıyaslı mezheb-i kelâmîye şu şiir örnek verilebilir:

لو يكون الحب وصلا كله / لم تكن غايته إلا الملل

أو يكون الحب هجرا كله / لم تكن غايته إلا الأجل

إنما الوصل كمثل الماء لا / يستطاب الماء إلا بالعلل

"Eğer aşk hep kavuşma olsaydı /sonu sadece bıkkınlık olacaktı.

Veya aşk her zaman ayrılık olsaydı /sonu sadece ölüm olacaktı.

Şüphesiz kavuşmak su gibidir /su, sadece susayınca güzel olur."

Bu şiirin ilk iki beytinde şartlı kıyaslı mezheb-i kelâmî söz konusudur. Çünkü aşkın bıkkınlığa dönüşmesi ve ölümlü sonuçlanması bazı şartlara bağlanmakta ve bu şartların gerçekleşmesi durumunda mezkûr sonuçların doğuracağı hüküm zikredilmektedir. Son beyitte ise fikhî yani aklın kullanılması sonucu hüküm doğuran kıyas söz konusudur. Buna göre birbirini seven insanların kavuşması, suya benzemektedir. Su sadece susama esnasından içildiğinde güzel olur. Kavuşmak da sadece bir ayrılık sürecinde sonra güzel olur.⁴⁵

Hamlî kıyas şeklinde gerçekleşen mezheb-i kelâmîye Ebû Dîlf ile Temîmî adlı iki şair arasında geçen şu atışma örnek verilebilir:

تميم بطرق اللوم أهدى من القطا / ولو سلكت سبل الهداية ضلت

"Temîm, bağırtlak kuşundan daha çok kınama yollarını biliyor / Öyle ki eğer hidayet yollarına girse dalalete girecektir."

Ebû Dîlf, burada Temîm kabilesinin kınamakta uzman olduğunu, bağırtlak kuşunun çöl yollarını bilmesinden daha çok kınama yöntemlerini bildiğini söylemektedir. Öyle ki artık kınama huyunun bu kabile için bir iyilik haline geldiğini, hatta gerçek iyiliklerin onlar için dalâlet olduğunu ifade etmektedir. Ebû Dîlf, bu yüzden mezkûr kabilenin yanlışlıkla da olsa bir iyilik yoluna girmesini dalâlet saymaktadır. Adı geçen kabileye mensup olan Temîmî de, Ebû Dîlf'in bu iddiasına dayanarak "نعم بتلك الهداية جنت إليك / Evet ben bu hidayet sonucu sana geldim" demiştir. Temîmî, kendi sözlerini Ebû Dîlf'in sözlerine hamlederek onun dalâlet olarak kabul ettiği hidayetle kendisine geldiğini ve gerçek anlamda dalâlette olanın Ebû Dîlf olduğuna işaret etmektedir.⁴⁶

İbn 'Arefe de (öl. 803/1401) mezheb-i kelâmîyi iki kısma ayırmaktadır. Bunlar akla dayalı apaçık delil anlamındaki nazarî burhânî ve delâlel ettiği şeyi kesin bir şekilde iktizâ eden apaçık delil anlamındaki zârûrî burhânîdir. Birincisinin örneği Allah dışında başka ilâhların varlığı durumunda yer ve gök düzeninin bozulacağını ifade eden Enbiyâ suresinin 22. ayetidir. Zira burada daha önce zikrettiğimiz gibi Allah'tan başka ilâhın bulunmadığı hükmü aklî bir delil ile ispatlanmaya çalışılmaktadır. Zârûrî burhânî'ye örnek ise "تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve onun her şeye gücü yeter" ayetidir.⁴⁷ Zira burada yüceliğin Allah'a ait olduğu hükmü yer almaktadır. Bunun delili de onun mutlak hükümranlığı elinde bulundurmasıdır. Zira her şeyin hâkimiyetini elinde bulunduran zatın şan ve yüceliğe sahip olması zorunludur. Buna şu meşhur sözü de örnek vermek mümkündür: "ساد من اتصف بالصلاح والكرم والشجاعة / Barış, iyilik ve güçle vasıflanan kişi saygındır."

⁴⁰ Ahmed Şihâbuddîn b. Hacer el-Heytemî, *el-Fettâve'l-ḥadîsiyye* (Şam: Dâru'l-Fikr, ts.), 148.

⁴¹ Mısırî, *Tahrîr*, 119; Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679.

⁴² Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1504.

⁴³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3/350, 352; 6/364-366.

⁴⁴ Kat'î kıyas, asıl ile fer' arasındaki illetin kesinlik taşımasıdır; Abdulkâdir b. Ahmed Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Ḥanbel*, thk. Muhammed Emîn Dândâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 156; İstisnâî kıyas, sonucun aynısı veya zıddı açıkça zikredilen önermedir. İktirânî kıyas, sonucun ne aynısı ne de zıddı ne açıkça ne de dolaylı olarak zikredilen önermedir; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1985), 233; Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الخازمي".

⁴⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6/364-365.

⁴⁶ Ezrârî, *Ḥizânetü'l-edeb*, thk. İsmâ Şuaytû 1/365-366.

⁴⁷ el-Mülk 67/1.

Zira burada söz konusu özelliklere sahip olan birisinin saygın olmasının zorunlu olduğuna işaret edilmiştir.⁴⁸

5. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MEZHEB-İ KELÂMÎ ÜSLUBU

Mezheb-i kelâmînin ilk kâşiflerinden olan Câhız ve İbn Mu'tezz'in bu belagat yönteminin Kur'ân'da geçmediğini ve aksini iddia etmenin zorlamadan ibaret olduğunu iddia ettiklerine dair bazı bilgiler mevcut olsa da bu ilmi araştıran âlimlerin kâhîr ekserisi buna karşı çıkmıştır.⁴⁹ Bunların başında İbn Ebi'l-İsba' gelmektedir. Zira ona göre Kur'ân, mezheb-i kelâmî üslubuyla dolu bir kitaptır.⁵⁰ Çünkü Kur'ân'ın en önemli gayelerinden birisi insanları Allah'a iman etmeleri konusunda ikna etmektir. Bunun için de güçlü delillere başvurmak gerekmektedir. Bunun en sağlam yollarından birisi de mezheb-i kelâmî gibi akli metotlar kullanmaktır.⁵¹ Öte yandan İbn Hacer'e göre Câhız'ın Kur'ân'da geçmediğini iddia ettiği mezheb-i kelâmî, mantikî olan mezheb-i kelâmîdir. Bu üslubun diğer bir çeşidi olan akli mezheb-i kelâmî ise Kur'ân'ın birçok yerinde geçmektedir.⁵² Çağdaş âlimlerden Abdullâh el-Hamevî'nin naklettiğine göre ise İbn Mu'tez, bunun Kur'ân'da geçip geçmediği hakkında malumatı olmadığını söylemektedir. Fakat onun bu konuda bilgi sahibi olmaması, bu sanatın Kur'ân'da geçmediği anlamına gelmemektedir.⁵³ İbn Nâyif eş-Şuhûd, bu konuda şunları ifade etmektedir: Kur'ân'da haber verilen şeylerin hak olduğunu göstermek için birçok delil sunulmuştur. Mezheb-i kelâmî üslubu da meramın doğrulunu göstermek için başvurulan önemli ilmi metotlar arasında yer almaktadır. Bunun için böyle bir yöntemin Allah'ın kitabında geçmediğini iddia etmek doğruluktan uzak bir söylemdir.⁵⁴ Çağdaş belagat âlimlerinden Abdulmuhsin b. Abdilazîz el-Askerî de konuyla ilgili şu tespitleri önem arz etmektedir: Kalam ehli, dinî esasları açıklama amacıyla akli delillere ve mantikî önermelere başvurur. Bu da muhatabın hoşuna gitmekte ve duyduğu şeyleri kabul etme noktasında etkili olmaktadır. Allah'ın kelâmı bütün kelimelerden üstün olduğu için muhatabı ikna edecek en makul delilleri içermektedir. Özellikle ondaki mezheb-i kelâmî üslubuna örnek gösterilen ayetlerdeki deliller çok sağlam olduğu için doğruluklarında her hangi bir tereddüt bulunmamaktadır.⁵⁵

5.1. Mantikî Mezheb-i Kelâmî

Mezheb-i kelâmî üslubunun birçok ilimle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunların başında kalam ilmi gelmektedir. Bunun en çok irtibatlı olduğu ilimlerden birisi de mantık ilmidir. Zira hem İslâm âlimleri tarafından hem de belagat bilginlerince mezheb-i kelâmîye örnek gösterilen ayet ve sözlere baktığımızda bu sanatta daha çok mantikî yöntemin ağır bastığını görmekteyiz. Mantık ilminde akıl yürütme ön plan olsa da bunu belli bir silsile içerisinde yapmak esastır. Bunun en basit örneği öncül ve sonuç şeklinde tezahür eden kıyastır. Mezheb-i kelâmî örneklerinin birçoğunda kıyasın mevcudiyeti dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu, genellikle önermeli kıyas ve şartlı kıyas olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.1.1. Önermeli Kıyas

Ayetlerde kıyas şeklinde karşımıza çıkan mezheb-i kelâmî uygulamalarındaki önermeler, çoğu zaman açıkça zikredilmeyip takdîrî olarak varsayılmaktadır. Kimi yerde ise önermelerin bazı cüzleri zâhiren zikredilmektedir.

5.1.1.1. Önermenin Bazı Cüzlerinin Takdîren Bazılarının Zâhiren Zikredildiği Ayetler

a) “ *إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ* / Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir; işte Allah bunların tevbesini kabul eder.”⁵⁶

Ayette tevbelerin kabul şartlarını taşıyanların tevbelerinin kesinlikle kabul edileceğine dair şöyle bir önerme mevcuttur:

Birinci öncül: Allah, bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceği vaadinde bulunmuştur.

İkinci öncül: Onun vaat ettiği şeyler de kesinlikle vuku bulacaktır.

Sonuç: O halde Allah, ayette zikredilen şarta riayet edilerek yapılan tevbeleri kesinlikle kabul edecektir.

Bu örnekte önermenin birinci öncülü ve sonucu ayette zâhiren zikredilmiştir. İkinci öncül ise takdîrîdir.⁵⁷

⁴⁸ İbn Arefe, *Tefsîru İbn 'Arefe*, thk. Celâl el-Üsyütî, 1/443; 2/400; 3/110, 159; 4/256-257.

⁴⁹ Askerî, *Kitâbü's-şinâateyn*, 410.

⁵⁰ Mısırî, *Tahrîr*, 119; Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679.

⁵¹ İbn Mu'tez, *Bedî'*, 69.

⁵² İbn Hacer, *el-Fettâve'l-hadîsiyye*, 148; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1504.

⁵³ Ezrârî, *Hizânetü'l-edeb*, thk. İsmâ Şuaytû, 1/364.

⁵⁴ Dawa.dahek (Dawa), “ضوء القمر”, (Erişim 14 Kasım 2019).

⁵⁵ Ahlaloghah, “ملتقى أهل اللغة لعلوم اللغة”.

⁵⁶ en-Nisâ 4/17.

⁵⁷ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 4/239.

b) *ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* / Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir.⁵⁸

Ayette mezheb-i kelâmî üslubu çerçevesinde değerlendirilebilecek üç kıyas önermesi bulunmaktadır. Bütün bu önermelere ait sonuçlar zâhiren zikredilmiştir. İkinci önermenin ikinci öncülü dışındaki bütün öncüller takdîrî olarak mevcuttur. Birinci önermeye ait sonuç “*ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ* / Çünkü Allah hakkın ta kendisidir” ayetidir. Bu önermeyi şu şekilde açıklayabiliriz:

Birinci öncül: Doğru sözlü olan bir peygamberden mütevâtir bir şekilde Allah'ın kıyamet depremine bize haber verdiğini öğrenmekteyiz. Bu da kıyametin hak olduğu anlamına gelmektedir.

İkinci öncül: Hak olan bir şeyden sadece hak olan birisi haber verebilir.

Sonuç: O zaman Allah hakkın ta kendisidir.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki, söz konusu ayette bu şekilde bir önermenin mevcûdiyeti ileri süren âlimler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğru sözlülüğünü ve Allah'ın kudreti hakkında verdiği gerçek bilgileri, Allah'ın hak olduğuna dair en önemli deliller arasında saymışlardır.

İkinci önermeye ait olup da ayette zâhiren yer verilen sonuç “*وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى* / Ve o, ölüleri diriltir” cümlesidir. Zira Allah, bu ayetin öncesinde kıyametin ahvâlinden söz etmektedir. Bu önermeye ait cüzler şöyledir:

Birinci öncül: İbret maksadıyla anlatılan bu kıyamet sahnelerinin anlam taşıyabilmesi için insanların ilerde bunlara somut bir şekilde şahit olması gerekmektedir.

İkinci öncül: Ayette Allah'ın her şeye kâdir olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç: İnsanların diriltilmesi de “şey” mefhumu bünyesinde olduğu için Allah'ın ölüleri kesinlikle dirilteceği anlaşılmaktadır.

Burada sonuç gibi önermenin ikinci öncülü de zâhiren zikredilmiştir. Birinci öncül ise takdîrîdir.

Üçüncü önermenin sonucu da “*وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* / Yine O, her şeye hakkıyla kadirdir” ayetidir. Bu, aynı zamanda “*وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى*” ayeti ile sonuçlanan ikinci önermenin ikinci öncülüdür. Allah, üç ayet öncesinde bilgisi olmaksızın Allah'ın zâtı hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan insanlara cehennem azabını tattıracağını bildirmiştir. Burada birinci ve ikinci öncülü mukadder olan şöyle bir önerme söz konusudur:

Birinci öncül: Allah, bu şekilde vaâdde bulunduğu göre söz konusu azap kesinlikle vuku bulacaktır.

İkinci öncül: Bunu da sadece her şeye kâdir olan bir zat yapabilir.

Sonuç: O zaman Allah her şeye kâdirdir.⁵⁹

5.1.1.2. Önermenin Bütün Cüzlerinin Takdîren Zikredildiği Ayetler

a) “*قُلْ يُخَبِّرُهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ* / De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran odur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.”⁶⁰

Ayette takdîrî olarak geçen önermenin cüzleri şöyledir:

Birinci öncül: Sonradan yaratılmışlar birbirine zıt olan hallere girebilir. Çünkü Allah, yaş olan yeşil ağaçtan ateş çıkardığını bildirmektedir.

İkinci Öncül: Birbirine zıt hallere girebilen şeylerin yoktan var edilmesi mümkündür.

Sonuç: O zaman sonradan yaratılmışların yok edilip tekrar diriltilmesi mümkündür.⁶¹

b) “*وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ* / Yaratmaya başlayan, sonra onu iade eden odur. Bu, onun için pek kolaydır.”⁶²

Ayette takdîren zikredilen önermeyi şu şekilde açıklayabiliriz:

Birinci Öncül: Kolay olanın gerçekleşmesi zor olandan daha kolaydır.

İkinci Öncül: İade baştan yaratmaktan daha kolaydır.

Sonuç: O zaman baştan yaratmak gerçekleştiğine göre iade de gerçekleşecektir.⁶³

Mezheb-i kelâmînin en önemli üsluplarından birisi öncüllerin doğruluklarını ispatladıktan sonra bunların sonucunu muhataba kabul ettirmektir. Söz konusu ayet, bu husus için verilebilecek güzel bir

⁵⁸ el-Hac 22/6.

⁵⁹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6/397; İbyârî, *el-Mevsûati'l-Kur'âniyye*, 2/303-305; Süyûtî, *İtkân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, 679; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1504; Mısıri, *Tahrîr*, 119.

⁶⁰ Yâsîn 36/80.

⁶¹ İbn Arefe, *Tefsîru İbn 'Arefe*, thk. Celâl el-Üsyütî, 3/359.

⁶² er-Rûm 30/27.

⁶³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 7/499; Alhazme, “موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحازمي”; Dawa, “ضوء القمر”.

örnektir. Zira müşrikler istemese de yoktan var edildiklerine ikna edilmiş, akabinde bundan daha kolay olan iadeye inanmak zorunda bırakılmışlar. Bu aşamadan sonra onlardan sudûr eden inkâr fiili onların kişisel tercihleridir. Mezheb-i kelâmî ile sağlanan bu iknâ hususu Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden birisini teşkil etmektedir.⁶⁴

c) *إِنَّا أَغْطَيْنَاكَ الْكُوْثُرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ إِنَّ شَانِكَ هُوَ الْأَبْتَرُ* / *Kuşkusuz biz sana kevseri verdik. Şimdi sen Rabbine kulluk et ve kurban kes. Asıl sonu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir.*⁶⁵

Burada takdîren şu şekilde bir önerme vardır:

Birinci öncül: Allah, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kevser nimeti karşılığında namaz kılmak ve kurban kesmekle şükretmesini emretmektedir.

İkinci öncül: Namaz; kırâat, sucûd, zikir, dua gibi birçok ibadeti bünyesinde barındırmaktadır. Kurban kesme ise aç olan insanları doyurma, komşuya yardım etme ve misafire ikramda bulunma gibi sosyal yardımlaşmayla alakalı birçok iyiliği içermektedir.

Sonuç: Nimet ve şükür birbiriyle orantılı olduğu için Kevser de, birçok nimeti barındıran en üstün nimet sayılmaktadır.⁶⁶ Bu ayetin doğurduğu diğer bir sonuç da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en üstün insan olduğudur. Çünkü en üstün nimet ile ödüllendirilen kişi en üstün insandır.⁶⁷

5.1.2. Şartlı Kıyas

Mantikî mezheb-i kelâmî, Kur'ân'da daha çok şartlı kıyas şeklinde geçmektedir. Buna birçok örnek vermek mümkündür. Bunlardan birisi *وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ* / *Eğer bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık* ayetidir.⁶⁸ Zira burada Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından nazil olduğuna dair iki delil sunulmuştur. Birincisi istidlâl-i hitâbidir. Bu, kasem ifadeleri ve cümle içindeki diğer pekiştirme ifadeleriyle sağlanan bir ikna yöntemidir. Allah bu ayetin öncesinde *فَلَا أَقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ*⁶⁹ diyerek muhatapların gördükleri ve göremedikleri şeyler ile yemin etmek suretiyle onları iknâ etme yoluna gitmiştir. İkinci delil ise mezheb-i kelâmî üslubudur. Zira ayette Allah'ın çok güçlü olduğu ve hiç kimsenin ona söylemediği bir şeyi isnat edemeyeceği anlatılmaktadır. Dolayısıyla eğer Kur'ân, Allah'ın keliması olmadığı halde Hz. Muhammed (s.a.v.) onu Allah'a isnat etseydi helak olacaktı. İşte onun helak olmaması ve bu ayetin nuzûlü esnasında yaşıyor olması Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmiş hak bir kitap olduğunu göstermektedir. Zira ayetin başındaki *لَوْ* edatı, cevâb cümlesi (*elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık*) olumsuz olduğunda şart cümlesinin (*sözler uydurmuş olsaydı*) de olumsuz olduğunu ifade etmektedir. Kullanılan bu üslup ile Kur'ân'ın şiir, kâhinlik ürünü ve iftira olamadığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

Şartlı kıyaslı şekilde tezâhür eden mantikî mezheb-i kelâmîye verilebilecek bir diğer örnek de *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* / *De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben (ona) kulluk edenlerin ilki olurum!* ayetidir.⁷¹ *قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ* tabiri şart, *فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ* ifadesi de maşrûttur. Şartın bâtil olması, maşrûttun da bâtil olmasını gerektirmektedir. Fakat burada şartın batıl olduğuna delâlet eden bir karîneye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu karîne, meşrûttun gerçekleşmemiş olmasıdır. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah dışındaki her hangi bir varlığa ibadet ettiği ne duyulmuş ne de görülmüştür. Bu da Allah'ın çocuğunun olmadığı anlamına gelmektedir. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın çocukları olduğuna inansaydı herkesten önce o bunlara ibadet edecekti. Zira Allah'ın çocukları olduğunu bilip de onlara ibadet etmemek mümkün değildir. Çünkü böyle bir durumda çocuklar da ulûhiyetin bir parçası olacaktı. Burada mezheb-i kelâmî üslubu sonucu sadece çocuk değil Allah'a ortak koşulan diğer varlıklar da reddedilmiştir. Zira beşerî mantıkla düşünüldüğünde bir insanla en çok ortak özellik taşıyan aile ferleridir. Ayette bu ferlerden biri olan çocuğun olmadığını ispatlanması diğerlerinin de olmadığı anlamına gelmektedir. Söz konusu ayet şu örneğe benzemektedir. *إِنْ كَانَتِ الْخَمْسَةُ زَوْجًا فَهِيَ مَنْقَسَمَةٌ بِمِثَالَيْنِ* / *Eğer beş çift ise eşit iki sayıya bölünebilir.* Hâlbuki beşin ikiye bölünebilmesi için çift olması şarttır. Bölünmenin gerçekte vuku bulmaması, beş sayısının çift olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Ayette kullanılan mezheb-i kelâmî üslubunun benzerini Saîd b. Cübeyr'in (öl. 94/713) sözlerinde de görmek mümkündür. Haccâc (öl. 95/714), kendisini öldürmek isteyince ona şöyle seslenmiştir: *لَأَيِّدَنَّكَ بِالدُّنْيَا نَارًا تَلْظَى* / *Senin dünyanı yanan bir ateşe dönüştüreceğim.* Saîd b. Cübeyr de onun bu sözlerine şu şekilde cevap vermiştir: *لَوْ عَرَفْتُ أَنَّ ذَلِكَ إِلَيْكَ مَا عَبَدْتُ إِلَّا غَيْرَكَ* / *Bunu yapabileceğini bilseydim senden başka bir ilâha ibadet*

⁶⁴ İslamport (İslamport), "الموسوعة الشاملة", (Erişim 14 Kasım 2019).

⁶⁵ el-Kevser 108/1-3.

⁶⁶ Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10/598.

⁶⁷ Mahmûd b. Abdirrahîm es-Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'r-Reşîd, 1418/1997), 30/414; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10/599.

⁶⁸ el-Hâkka 69/44-46.

⁶⁹ el-Hâkka 69/39.

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/144-145.

⁷¹ ez-Zuhuf 43/81.

etmeyecektim." Saîd b. Cübeyr, böyle söylemekle ateşe atmaya muktedir olan tek zâtın Allah olduğuna işaret etmiş ve Haccâc'ın öyle söylemekle yalan söylediğini göstermiştir.⁷²

Şartlı kıyaslı mezheb-i kelâmînin bir diğer örneği de "لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ" / *Eğer Allah bir evlat edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi*" ayetidir.⁷³ Burada zikredildiğine göre eğer Allah, evlat edinmek isteseydi, müşriklerin iddia ettiği gibi taşları değil en değerli varlığı tercih ederdi. Çünkü köken olarak ayette geçen ıstıfâ ve meşîet ikilisi, seçilmek istenen şeylerden en iyisini tercih etme anlama gelmektedir. Bu yüzden taştan ibaret olan putların evlat olarak seçilmesi mümkün değildir.⁷⁴

5.2. Aklî Mezheb-i Kelâmî

Muhammed Ali es-Sâyis, "وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ" / *O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da, sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri şeyleri umuyorsunuz.*"⁷⁵ ayetinde mezheb-i kelâmî üslubu vasıtasıyla ilimle cihâd etmenin müminler üzerine vâcip olduğunu iddia etmekte ve bunu şu şekilde açıklamaktadır: Savaşın yaralanma ve ölüm gibi riskleri olsa da bunlar müşrikler için geçerlidir. Dolayısıyla bu konuda her iki taraf da müşterektir. Öte yandan müminler galip de olsalar mağlup da olsalar Allah onları sonsuz olarak kalmak üzere cenneti vaat etmektedir. Allah müminlerin bu hayal ve ümit ile savaşa girmelerini istemektedir. Ama müşrikler için böyle bir şey söz konusu olmadığı halde savaştan çekilmemeleri cihadın dinen de aklen de müminler üzerine farz olduğuna delâlet etmektedir. Zira onlar –müminlerin aksine- galip de olsalar mağlup da olsalar cehenneme gireceklerdir.⁷⁶

Aklî mezheb-i kelâmîye verilebilecek başka bir örnek de "ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا" / *İşte bu gayb haberlerindedir. Onu sana vahy ediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin*"⁷⁷ ayetidir. Burada müşriklerin Kur'ân'ın Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yazıldığına dair iddialarını çürütmek için herkesçe bilinen aklî bir delile başvurulmuştur. Zira Hz. Yûsuf'un (a.s.) kardeşleri onu öldürme planları yapınca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanlarında olmadığı akl-ı selim sahibi olan herkes tarafından bilinmektedir. Ayrıca o, bu olayı duyan herhangi birisiyle de görüşmemiştir. Aralarında yaşadığı insanların da böyle bir vakadan haberleri yoktu. Onun yüzyıllar öncesine gidip de kıssada bahsi geçenlerin yanında hazır olması ve bu şekilde onlardan bilgi aktarması da mümkün değildir. Buna rağmen böyle bir şeyden haber vermesi, mezkûr kıssanın ona vahiy yoluyla iletildiğini ve Kur'ân'ın Allah tarafından indirilen bir kitap olduğunu göstermektedir.⁷⁸ Aynı durum, "وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ" / *Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve bunu görenlerden de değildin*" ayetinde de söz konusudur.⁷⁹ Çünkü Kur'ân'da Allah tarafından Hz. Musa'ya (a.s.) vahyedilmiş birçok bilginin varlığı herkesçe bilinmektedir. Allah bütün bunların vahiy olduğunu, dolayısıyla Kur'ân'ın ilâhî bir kelim olduğunu ispatlamak için en ufak bir idrake sahip olan insanlar tarafından bilinen bir delile başvurmuştur. Bu delil Hz. Musa'ya (a.s.) vahiy inerken Hz. Muhammed'in (s.a.v.) orada olmasının imkânsız olmasıdır.⁸⁰

Aklî mezheb-i kelâmîye verilebilecek bir diğer örnek de "ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ" / *Sonra insanların aktığı yerden siz de akın*"⁸¹ ayetidir. Burada mezheb-i kelâmî üslubü gereği varılan iki sonuç bulunmaktadır. Bunlar harem bölgesinin mübarek olduğu ve Meş'ar-i Harâm'da vakfe etmenin günah olmadığıdır. Çünkü o zaman ki müşrikler harem bölgesinden çıkıp başka bir yerde kalmanın günah olduğunu iddia ediyorlardı. Bunu sembolize etmek için de harem sınırları dışında kalan Meş'ar-i Haram'a gidip orada vakfe ediyorlardı. Allah onların bu davranışlarının doğruluğuna işaret etmemesi için vakfeye delalet eden "أَفِيضُوا" yerine hem vakfeye hem de oradan harem bölgesine doğru sel gibi akıp gitmeye delalet eden "أَفِيضُوا" kelimesini kullanmıştır. Ayrıca Allah Müslümanlara Meş'ar-i Haram'dan harem bölgesine gitmelerini emretmek suretiyle harem bölgesinin kutsallığına delalet etmektedir. Çünkü uzak bir yerden gelip belli bir yere yönelmek oranın değerli bir yer olduğuna işaret etmektedir.⁸²

Aklî mezheb-i kelâmîye verilebilecek diğer bir örnek de "فَإِنَّ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلِ وَلَمْ تَكُنْ شَيْئًا" / *Allah: öyledir, dedi; Rabbin: O bana kolaydır. Daha önce sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım, buyurdu*"⁸³ ayetidir. Ayetin öncesinde Allah Hz. Zekeriyâ'ya (a.s.) Yahyâ adında bir evlat vermekle

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/264-265; Alhazme, "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحارمي".

⁷³ ez-Zümer 39/4.

⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/325.

⁷⁵ en-Nisâ 4/104.

⁷⁶ Muhammed Ali es-Sâyis, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2002), 326.

⁷⁷ Yûsuf 12/102.

⁷⁸ Bikâî, *Nazmu'd-dürrer*, 4/106; Dervîş, *Îrâbu'l-Kur'ân*, 5/61-62; Sâfi, *Cedvel*, 13/74; Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhtî*, thk. Âdil Ahmed & Ali Muhammed Muavviz, 5/344; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 3/65.

⁷⁹ el-Kasas 28/44.

⁸⁰ Mîsrî, *Tahrîr*, 20/130.

⁸¹ el-Bakara 2/198-199.

⁸² İbn Arefe, *Tefsîru İbn 'Arefe*, thk. Celâl el-Üsyüfî, 1/443.

⁸³ Meryem 19/9.

müjde vermektedir. O ise eşinin çok yaşlı olmasından dolayı bu durumu hayretle karşılamaktadır. Bunun üzerine Allah bunun kendisi için çok kolay olduğunu bildirmektedir. Buna delil olarak da ilk yaratılışı örnek göstermektedir.⁸⁴ Aynı şey, “أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلٍ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا” / *İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı halde biz kendisini yaratmışızdır?*⁸⁵ ayetinde de söz konusudur. Zira bu ayetin hemen öncesinde zikredildiğine göre insanoğlu, öldükten sonra tekrar nasıl diriltileceğini sormaktadır. Allah ise bunun yoktan var etmekten daha kolay olduğunu belirtmek sureyle tekrar diriltmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.⁸⁶

6. HADİSTE MEZHEB-İ KELÂMÎ ÜSLUBU

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl hikmeti ne ise hadis-i şerîflerin de vürûd hikmeti odur. Bu her iki kaynaktan da insanların hidayete erdirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için de çeşitli edebî üsluplar kullanılmaktadır. Bundan dolayı muhatabı ikna etme noktasında önemli metotlardan olan mezheb-i kelâmî yöntemini Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi hadislerde de görmek mümkündür. Hadislerde geçen mezheb-i kelâmînin de farklı türleri vardır. Örneğin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “لَوْ تَعْلَمُونَ / *Eğer bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağladınız*”⁸⁷ sözünde hem önermeli hem de şartlı kıyaslı mezheb-i kelâmî metodu mevcuttur. Zira hadisin mezkûr metni birinci öncül, “لَنْ تَكُنْ ضَحَكْتُمْ كَثِيرًا / *Demek ki, benim bildiğimi bilmediniz*” ifadesidir.⁸⁸ “الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ” / *Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir*⁸⁹ hadisinde ise hem aklî hem de önermeli mezheb-i kelâmî söz konusudur. Zira burada bir hüküm tesis edilmek istenmektedir. Bu da, Müslüman'ın Müslüman'a her zaman güven vermekle yükümlü olması ilkesidir. Buna delâlet eden şey de “الْمُسْلِمُ” tabirinin kullanılmasıdır. Çünkü bu tabir köken olarak emniyet ve güveni ifade eden “سلم” kökünden türemiştir.⁹⁰ Bu kelimenin kullanılması ile söz konusu hükmü ifade etme noktasında adeta şöyle denilmiştir: Müslüman güven sahibidir. Güven sahibi olan da başkasına güven verir. O zaman Müslüman güven vermelidir.⁹¹ Hadisteki aklî mezheb-i kelâmîye verilebilecek örneklerden birisi de “يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ” / *Ey insanlar! Şüphesiz Rabbiniz birdir*⁹² hadisidir. Zira insanların babalarının bir olması ve insanların bunu kabul etmesi insanların rabbinin de bir olduğu anlamına gelmektedir. Bu, ulûhiyetin ispatı için en önemli deliller arasında sayılmaktadır. Bu ispatlama yöntem bedîyât olarak adlandırılan ve kesinlik taşıyan ifadelerden sayılmaktadır. Burada çıkarılabilecek diğer bir hüküm de insanlar arasında üstünlüğün sadece takva ile olduğudur. Çünkü rengi dili cinsiyeti milliyeti ne olursa olsun her insanın Âdem'in (a.s.) neslinden gelmesi onların eşit oldukları anlamına gelmektedir.⁹³

SONUÇ

Mezheb-i kelâmî üslubunun en önemli özelliği insanları akıllarını kullanmaya sevk etmesidir. Zira bunun hem Arap şiirlerindeki hem de İslâm dininin temel kaynaklarındaki bazı örneklerine baktığımızda bir takım kısa ve öz ibarelere rastlamaktayız. Bunlarla ifade edilmek istenen sonuca ulaşmak, muhatabın aklî çabasına bağlıdır. Mezheb-i kelâmînin bu özelliği onun Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık geçtiğini ileri süren âlimlerin lehine delil teşkil etmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm de insanları tefekkür etmeye ve akıllarını kullanmaya davet etmektedir. Söz konusu âlimlerin bu iddialarını destekleyen diğer bir husus, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz bir belagete sahip olmasıdır. Mezheb-i kelâmî de belagat ilmi kuralları çerçevesinde uygulanan bir söz sanatıdır. İşte bu iki husus, mezheb-i kelâmînin Kur'ân-ı Kerîm'de geçmediğini söyleyen âlimlerin iddialarını çürütmektedir. Zira onda Allah'ın tek ilâh olduğunu, ahiret hayatının gerçekleşeceğini ve bunun gibi nice hakikatleri kanıtlamak için, ilzâm -yani hasmı susturma- özelliğine sahip olan mezheb-i kelâmî üslûbunun kullanılması pekâlâ mümkündür. Bilhassa bu üslubun Kur'ân-ı Kerîm'deki örneklerine baktığımızda tutarlı ve akla uygun deliller eşliğinde, bazen de mantıksal bir formda zikredildiğini ve böylece ileri sürülen iddianın, inkârcılar tarafından da kabul edildiğini görmekteyiz.

İslâmiyet öncesi şiirlerde ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bu üsluba niçin bu ismin verildiği akıllarda soru işareti olarak durmaktadır. Zira bu isim, söz konusu üslubun kelimcilerin yöntemi olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki kelim, Kur'ân-ı Kerîm'in inişinden sonra ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. Kanaatimizce

⁸⁴ İbn Arefe, *Tefsîru İbn 'Arefe*, thk. Celâl el-Üsyütî, 3/110.

⁸⁵ Meryem 19/67.

⁸⁶ Endülüsi, *Tefsîru'l-bağri'l-muhtâ*, thk. Âdil Ahmed & Ali Muhammed Muavviz, 6/195.

⁸⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. 'Ali el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, nşr. Abdül'ali Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetu'r-rüşd li'n-neşri ve't-tevzi', 1424/2003.), “el-ğavfü minallâh”, 11 (No: 761).

⁸⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6/365.

⁸⁹ Beyhakî, “el-İslâhu beynenâs”, 5 (No: 10610).

⁹⁰ İbn Manzûr, “slm”, 12/289.

⁹¹ Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-Hanefî, *Berîkatü Mağmûdiyye fi şerhi tarikati Muhammediyye*, (Halep: Matbaatü'l-Halebi, ts.) 4/17.

⁹² Beyhakî, “Hifzu'l-lisân”, 34 (No. 4774).

⁹³ Dava, “صواء القمر”.

bu konunun üzerinde fazla durmamak gerekir. Zira bu ilim her ne kadar daha sonra teşekkül etmiş olsa da bu adlandırma, alanında uzman olan âlimler tarafından bile her hangi bir itirazla karşılanmamıştır. Çünkü bu, sadece benzetme sonucu olan bir isimlendirmeden ibarettir. Kaldı ki, Allah'ın kelam ehlinin üslubunu kullandığını söylemek de doğru değildir. Belki de tevhîd esaslarını açıklama başta olmak üzere birçok konuda Kur'ân'ın üslubunu örnek alan ve bunu kendileri için ilke edinenler kelimelilerdir. Anlaşılan o ki hem İslâmiyet öncesi şiirlerde hem de Kur'ân-ı Kerîm'de var olan bu üslup, daha iyi idrâk edilsin diye ilim ehli tarafından bu şekilde adlandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahdarî, Abdurrahmân b. Sağîr el-. *ed-Dürü'l-meknûn fi şadafî's-selâseti'l-fünûn*. thk. Muhammed b. Abdilaziz Nasîf. Medine: Mezkere'l-Besâir, ts.

Ahlalloghah. Ahlalloghah. "ملتقى أهل اللغة لعلوم اللغة". Erişim 13 Kasım 2019, <http://ahlalloghah.com>

Alhazme. Alhazme. "موقع فضيلة الشيخ / أحمد بن عمر الحازمي". Erişim 02 Temmuz 2019. http://alhazme.net/articles.aspx?article_no=384

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî el-. *Rûhu'l-me'ânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Askerî, Ebû Hilâl el-. *Kitâbü's-şinâateyn el-kitabeti ve's-şî'r*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1407/1986.

Basrahcity. Basrahcity. "الدرس البلاغي في البصرة". Erişim 26 Haziran 2019. <http://www.basrahcity.net/pather/bbook/dares/dares.html>

Bedrân, Abdulkâdir b. Ahmed. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Emîn Dândâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. 'Ali el-. *Şu'abu'l-îmân*. nşr. Abdul'ali Abdulhamîd Hâmîd. 14 cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd li'n-neşri ve't-tevzi', 1423/2003.

Bikâî, Burhânüddîn Ebi'l-Hasen İbrâhîm el-. *Naşmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. thk. Abdürrezzâk Gâlib Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali el-. *et-Ta'rîfât*. thk. İbrâhîm el-İbyârî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1985.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali el-. *Esrâru'l-belâge*. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, ts.

Dawa. Dawa.dahek. "ضوء القمر". Erişim 14 Kasım 2019. <https://dewa.yoo7.com/t243-topic>

Dervîş, Muhyiddîn ed-. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*. Suriye: Dâru'l-İrşâd, ts.

Endülüsî, Ebû Hayyân el-. *Tefsîru'l-bahri'l-muht*. thk. Âdil Ahmed ve Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.

Ezrârî, Ali b. Abdillâh el-Hemevî el-. *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-erib*. thk. İsmâ Şuaytû. 2 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1408/1987.

Fârûkî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmîd et-Tehânevî el-. *Keşşâfü ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. trc. Abdullâh el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.

Feyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-. "zhh". *el-Mişbâhu'l-Münîr*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Hanefî, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-. *Berîkatü Mahmûdiyye fi şerhi tarîkati Muhammediyye*. 4 Cilt. Halep: Matbaatü'l-Halebi, ts.

Hasen, Abbâs. *en-Nahvu'l-vâfi*. 4 cilt. Mısır: Dâru'l-Maârif, 15. Basım, 1393/1973.

Hâşimî, Seyyid Ahmed el-. *Cevâhirü'l-belâge*. thk. Yûsuf es-Sumaylî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.

İbn Arefe, Muhammed b. Muhammed el-Vergemî. *Tefsîru İbn 'Arefe*. thk. Celâl el-Üsyütî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1418/1997.

İbn Hacer, Ahmed Şihâbüddîn el-Heytemî. *el-Fettâve'l-hadîsiyye*. Şam: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Misrî. "zhh". *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbn Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdullâh. *Kitâbü'l-bedî'*. Suudi Arabistan: Müessesetü'l-Kütüb, 1434/2012.

İbyârî, İbrâhîm. *el-Mevsûati'l-Kur'âniyye*. Mısır: Müessesetü Sicillî'l-Arab, 1405/1984.

İslamport. İslamport. "الموسوعة الشاملة". Erişim 14.11.2019. <http://islamport.com/w/amm-Web/3905/1.htm>

Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Sa'diddîn Hatîb el-. *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâge*. thk. Behîc Gazzâvî.

Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1419/1998.

Sâfî, Mahmûd b. Abdirrahîm es-. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân*. 31 Cilt. Şam: Dâru'r-Reşîd, 4. Basım, 1418/1997.

Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke el-. *el-Belâgatü'l-'arabiyye*. 2 Cilt. Şam: Dâru'l-Kalem, 1417/1996.

Mısırî, İbn Ebû İsbâ' el-. *Tahrîrü't-tahbîr*. Birleşik Arap Emirlikleri: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
Mûsilî, Nasrullah b. Muhammed, b. Abdilkerîm el-. *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriye, 1416/1995.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf el-. *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1989.

Sâyis, Muhammed Ali es-. *Tefsîru âyâti'l-aşkâm*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423/2002.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi ulûmi'l- Kur'ân*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-. *İtmâmü'd-dirâye li kurrâi'n-nikâye*. thk. İbrâhîm el-Acûz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1985.

Teftâzânî, Sa'düddîn et-. *Muhtaşaru'l-ma'ânî*. Şam: Dâru'l-Fikr, 1411/1990.

Tûnusî, Ebû'l-Abbâs el-Besîlî et-. *Nüketün ve tenbihâtün fi tefsiri'l- Kur'âni'l-mecîd*. 3 Cilt. Fas: Menşurâtü Vizâreti'l-Evkaf, 1429/2008.

Türkçe Kur'an Mealleri. Erişim 29 Kasım 2019. <http://www.kuranmeali.com/>

Üzüm, İlyas vd. "Mezheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/537-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kelam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/196-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Zebîdî, Muhammed el-Mürtezâ ez-. "zhh". *Tâcu'l-'arûs*. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.